

Op weg naar een integrale en kerkelijke zorg bij sterven, uitvaart en rouw

Komend werkjaar starten in het bisdom Gent twee nieuwe cursussen die christenen willen toerusten voor een engagement in de uitvaartliturgie of de rouwzorg. Het gaat om een „opleiding zorg voor de uitvaartliturgie” en een „vorming pastorale zorg voor wie rouwt”. Wat beogen deze nieuwe vormingstrajecten? Hoe willen ze inspelen op de noden die zich stellen? Wie kan deze vorming volgen? In deze bijdrage concretiseren we de eerder verschenen beleidstekst Voor een integrale en kerkelijke zorg bij sterven, uitvaart en rouw.

ROUWZORG TUSSEN UITBESTEDING EN PROFILERINGSDRIFT

Meer en meer groeit het besef dat ziekenbezoek, zorg voor uitvaartliturgie en pastorale zorg voor wie rouwt, niet alleen een zaak zijn van (kerkelijke) professionelen, maar van de hele kerkgemeenschap. Dat inzicht is niet „nieuw”. Altijd hebben christenen in de dienst aan de lijdende en stervende medemens getuigenis afgelegd van Gods onverbreekelijke trouw in Jezus: door hun concrete zorg, aanwezigheid en gebed. Nu de Kerk het moeilijk heeft en vooral met haar eigen overleven worstelt, bestaat het risico van twee heilloze „vluchtwegen”.

Zo bestaat de verleiding om ziekenzorg, uitvaart en rouwzorg geheel uit te besteden aan seculiere professionele instanties. Het zich snel ontwikkelende aanbod in de zorg-, de uitvaart- en de rouwsector zal het kerkelijke dienstwerk echter niet kunnen vervangen. De „nieuwe kijk op uitvaart” bijvoorbeeld (vgl. www.uitvaartvlaanderen.be) is vooral een commerciële kijk. De Kerk heeft vanuit haar oriëntatie op Gods Woord een heel eigen perspectief op de waardigheid van de mens, op het leven, op ziekte en op dood. Ze wil mensen nabij zijn vanuit haar geloof in de verrijzenis en het eeuwige leven. Enkele voorbeelden. Het afscheid in het crematorium laat

geen uitvaartliturgie toe zoals die in de parochiekerk wel mogelijk is. Een mooie afscheidsplichtigheid op maat is niet hetzelfde als de kleine paaswake die de christelijke uitvaartliturgie bedoelt te zijn. In een cultuur die het moeilijk heeft met lijden en dood en die als „cultuur van de volheid“ aan het gemis maar moeizaam een plaats kan geven, bidden christenen voor zieken en overledenen en ze blijven omkijken naar wie rouwt.

Een andere vluchtweg is een overdreven profileringsdrift in de sector van de rouw. De seculiere cultuur die de Kerk van het publieke forum en uit het volle leven heeft gebannen, tolereert haar wel nog als „specialiste van de dood“. Het is niet denkbeeldig dat de Kerk zich vanuit een wanhopig zoeken naar een bepaald soort relevantie aan die opgedrongen rol conformeert. De Kerk in Vlaanderen lijkt wel wat ziek in dat doodsbedje, getuige de vele publicaties, studiedagen en beleidsplannen van de laatste jaren. Het wordt erger als men vanuit „pastorale overwegingen“ de eigenheid van het (verrijzenis) geloof achterwege laat of door het oprichten van *ad hoc*-netwerkjes van lotgenoten de ontkerkelijking in de hand werkt. Het evangelie stuurt niet aan op een specialisatie in dit morbide segment van de zingevingsmarkt. Het gaat er over „leven in overvloed“ (Joh 10,10). Het christelijk geloof zet niet in op de sterfkamer, maar op het leven in al zijn aspecten. Natuurlijk horen ziekte en sterven daarbij. Maar het kerygma dat Christus werkelijk verzezen is, stemt christenen hoopvol en biedt mensen uitzicht. Zonder dat *novum* is onze prediking zonder inhoud en ons geloof leeg (vgl. 1 Kor 15,14).

Tussen uitbesteding en profileringsdrift ligt een *gelovige, kerkelijke* en *integrale* aanpak van de zorg voor stervenden en rouwenden en voor de uitvaartliturgie zelf. Al eerder werd daar in *Kerkplein* een lans voor gebroken. Zie de diocesane beleidstekst, verschenen in het nummer van maart 2010 en nog steeds ter beschikking via www.kerknet.be/bisdomgent, maar ook het recente artikel van Marc Peersman „Zorg voor uitvaart en rouw“ (*Kerkplein* van februari 2011, hier vindt men tevens verwijzingen naar eerdere artikels). Eerder was op interdiocesaan niveau al de brochure verschenen *Vorbij de dood... als christenen afscheid vieren. Oriëntaties bij de uitvaartliturgie* (ICLZ, 2008).

De daar ontwikkelde visie, die de vrucht is van ervaring, studie en overleg, werd intussen via tal van initiatieven voorgelegd aan betrokkenen en geïnteresseerden: in het najaar van 2009 op de streekstudiedagen voor priesters, diakens en parochieassistenten, tijdens impulsavonden per pastorale streek (voorjaar 2010) en in vier edities van de basisvorming rouwzorg (2007-2011), overigens met goede opkomst. Intussen staat rouwzorg en zorg voor uitvaartliturgie in heel wat dekenaten op de agenda. Her en der werden werkgroepen opgericht en de vraag naar verdere vorming neemt eerder toe dan af.

EEN DEKENALE OF INTERPAROCHIALE EQUIPE

De tijd is dus rijp om verdere stappen te zetten. Het diocesane beleid wil nog uitdrukkelijker de oprichting van equipes aanmoedigen waarin christenen, onder de verantwoordelijkheid van de pastoor of deken, de taak op zich kunnen nemen een uitvaartliturgie (zonder eucharistieviering) te leiden, of de contacten te verzorgen met de familie van een overledene.

De voornaamste reden werd boven al aangegeven: het is de hele gemeenschap, en niet enkel haar voorganger, die „de plicht heeft om in sterven en verdriet teken te zijn van de zorgzaamheid van Christus, van de aandacht van de Kerk en van de christelijke hoop op verrijzenis“ (Mgr. Van Looy in de eerder vernoemde beleidstekst). Ook de andere redenen laten zich raden. In de steeds kleiner wordende groep priesters weten verschillenden zich overbevraagd als het gaat om kerkelijke uitvaarten. In ons bisdom gaat het nog steeds om 60 à 65% van het totale aantal overlijdens, al gaat de trend in dalende lijn.

Daarnaast stelt zich nog een pastorale nood: vaak heeft de overledene of zijn familie geen band meer met de eucharistie. Uiteraard blijft de uitvaartliturgie in het kader van een eucharistieviering altijd zinvol. De eucharistie viert bij uitstek het Paasmysterie waarin de gedoopte nu ten volle deelt. Maar als er onvoldoende draagvlak is om eucharistie te vieren, kan een diaken of (voortaan) een niet-gewijde en door de bisschop gemandateerde gelovige de uitvaartliturgie met gebedsdienst leiden. Het blijft dan hoogst zinvol om de familie van de overledene uit te nodigen in de daarop volgende zondagse eucharistie waar, midden de gemeenschap, de overledene biddend ter sprake komt.

Precies om het kerkelijke (zorg vanuit de *gemeenschap*) en integrale (niet enkel de liturgie) karakter te kunnen garanderen, zullen we in de toekomst meer en meer vanuit equipes werken. Enkel het engagement van een team voorkomt dat men uit eigen naam zal handelen of dat de verschillende aspecten van de rouwzorg van mekaar los komen te staan. De equipe is er op bedacht kerkelijk aanwezig te zijn op de vier terreinen van de rouwpastoraal: het bezoek aan zieken en stervenden, het contact met de familie na het overlijden, de voorbereiding en viering van de uitvaartliturgie, de aandacht voor wie rouwt na de uitvaart. Het gaat uiteindelijk om een enkel kerkelijk dienstwerk dat diaconie, verkondiging en liturgie omvat.

Over parochiegrenzen heen brengt de equipe mensen samen die nauw in contact staan met mekaar. Iemand coördineert het bezoek aan zwaar zieken, een ander is aanspreekpunt voor de familie bij een eerste contact. Iemand heeft een mandaat om de uitvaartdienst te leiden, enkelen nemen andere liturgische taken op zich (koor,

lector,...). Nog anderen dragen tenslotte zorg voor het contact met de familie van een overledene en nodigd deze namens de christengemeenschap uit bij bepaalde gelegenheden. Als het een interparochiale equipe is, zal de pastoor eindverantwoordelijkheid dragen. Betreft het een dekenale equipe, dan wordt de deken verantwoordelijk, maar dan kan ook de parochieassistent(e) een rol van betekenis spelen in de permanente bijsturing van de equipe en in de (na)vorming van de betrokken leden.

Een dergelijke equipe dient op de meeste plaatsen nog opgericht. Het zou goed zijn dat dit gebeurt naar aanleiding van het zenden van kandidaten naar de vorming die binnen enkele maanden van start gaat. Daarover verder in het artikel meer.

WIE IS KANDIDAAT?

Goede wil is noodzakelijk, maar niet voldoende. Een uitvaartliturgie biddend en met tact leiden, de *ars celebrandi* min of meer indachtig, of iemand die rouwt tegelijk op een menselijke en gelovige manier nabij zijn: dat is niet iets wat iemand zo maar kan. Daarom worden twee aparte vormingstrajecten opgezet. De een kan zeggen: „Jullie leggen te lat te hoog terwijl de nood zo dringend is“. Een ander kan daarop repliceren: „De opleiding is te beperkt voor zo'n delicate taken (in vergelijking met wat vrijgestelden soms achter de kiezen hebben)“. Voor beide is iets te zeggen. We hebben daarom gepoogd een aanvaardbaar midden te zoeken waarbij de korte duur van de cursussen zelf gecompenseerd wordt door een *screening* van de kandidaten en door het stellen van criteria inzake basisvorming. We brengen beide parcours in beeld en lichten kort toe.

Wie kan starten? Er zijn enkele formele voorwaarden. Kandidaten maken deel uit van een (op te richten) interparochiale of dekenale equipe. De pastoor of deken is initiatiefnemer en eindverantwoordelijke, hij is dan ook degene die kandidaten voordraagt per brief. Nadien volgt een oriënterend gesprek met een verantwoordelijke van de opleiding („Is dit nu werkelijk iets voor mij?“). Dit gesprek is bepalend. Kandidaten hebben best een zekere rijpheid in het leven – zo is de goede verwerking van het eigen verdriet van groot belang – en in het geloof. Ze zijn ook bereid om zich vanuit een team te engageren.

Kandidaten voor de opleiding „zorg voor de uitvaartliturgie“ hebben bovendien een van de voorbije edities „basisvorming rouwzorg“ gevolgd en bezitten daarnaast ook een goed inzicht in het christelijk geloof: ofwel hebben ze de *School voor Geloofsverdieping* (of OPM of IPH) gevolgd (of zij starten daarmee in september 2011) ofwel volg(d)en zij een opleiding aan het *Hoger Diocesaan Godsdienstinstituut* of aan een vergelijkbaar instituut. Kandidaten voor de vorming „pastorale zorg voor wie rouwt“ beantwoorden aan dezelfde voorwaarden, alleen kan hun vooropleiding zich beperken tot de basisvorming rouwzorg.

Naast enkele lessen voorzien we ook uitwisseling en persoonlijke opdrachten en loopt de kandidaat stage. Voor de „opleiding

zorg voor de uitvaartliturgie“ gaat het om negen bijeenkomsten. De avonden behandelen achtereenvolgens het contact na het overlijden, de dienst van het Woord in een uitvaart, de homilie in de uitvaart, de dynamiek van de uitvaartliturgie (twee avonden), de zang en de muziek, de bespreking in groepen van de praktische opdrachten en de praktische organisatie in de equipe. Na een stageperiode van ongeveer een half jaar is er nog een afrondende bijeenkomst.

De „vorming pastorale zorg voor wie rouwt“ neemt vier avonden in beslag, waarbij ook enkele opdrachten worden meegegeven en besproken. De eerste bijeenkomst valt samen met de achtste avond van de opleiding uitvaartliturgie. Niet toevallig, want het gaat dan om de praktische organisatie in de equipe en om het „onderhandelingsmodel“ bij eerste gesprek, stof dus die voor beide doelgroepen van groot belang is. De volgende drie bijeenkomsten behandelen de rol van het geloof in het rouwgesprek, de spiritualiteit en de zelfzorg van de rouwbegeleider en tenslotte het rouwgesprek in de praktijk en de nazorg.

Wie zich zal inzetten als gebedsleider in de uitvaartliturgie dient daar na de opleiding een mandaat van de bisschop toe te krijgen. Ook wie zich wenst te engageren in de pastorale zorg en daarom door de deken werd voorgedragen, wordt altijd als lid van een equipe gezonden.

Beide trajecten worden opgezet in de loop van het werkjaar 2011-2012 zodat in 2012-2013 de eerste equipes aan de slag kunnen gaan. Om een overaanbod

te vermijden en de krachten te bundelen zal de basisvorming rouwzorg daarom in 2011-2012 tijdelijk niet georganiseerd worden.

HOE STARTEN?

De voorbereidingsfase

Het opstarten van de equipe wordt voorbereid langs allerlei momenten en plaatsen van overleg: de dekenale stuurgroep en conferentie, de parochieploegen, enz. Meteen duiken een aantal vragen op. Wie zal de equipe leiden: de deken – evt. samen met een parochieassistent(e) – of een pastoor (als het gaat om een interparochiale ploeg)? Is hij zelf ook bereid om (eventueel een deel van) de vorming mee te maken met zijn cursisten? Hoe zal de equipe op een efficiënte manier kunnen functioneren?

Het aanspreken van mensen

Gelet wie er in aanmerking komt voor een van de twee vormingstrajecten, kan men best op gerichte wijze uitnodigen. Feitelijk gaat het om die mensen die de basiscursus rouwzorg gevolgd hebben. Vanuit het bisdom kunnen de gegevens van de betrokkenen aan de deken bezorgd worden, ook van wie onder hen ook de School voor Geloofsverdieping volgde of een opleiding kreeg aan het HDGI. Deze potentiële kandidaten kunnen ook rechtstreeks vanuit Gent aangeschreven worden met de suggestie een engagement te overwegen en contact op te nemen met de deken. Het is alleszins van belang goed te communiceren en van meet af aan duidelijk te zijn over de bedoeling van de vorming en van de equipe.

Het doorgeven van de namen van kandidaten

Voor de opleiding *zorg voor de uitvaartliturgie* is het maximaal aantal deelnemers vastgesteld op 25. Voor de andere vorming kan zich een grotere groep inschrijven. Verschillende lesgevers met ruime ervaring zijn betrokken bij de twee vormingsreeksen. De avonden starten telkens om 19.30u en eindigen om 22u. We komen samen in de Oude Abdij. Het gaat om de maandagavonden 14 en 28 november, 12 december 2011, 9 en 23 januari, 6 en 20 februari, 5 maart en 8 oktober 2012 (de cursus liturgie) en 5 maart, 23 april, 7 en 21 mei 2012 (de cursus pastoraal).

Kandidaten worden door de deken per brief voorgedragen t.a.v. vicaris Lode Aerts, Nederpolder 24, 9000 Gent. Voor de liturgische opleiding kandideert men ten laatste op maandag 15 oktober 2011. Voor de pastorale vorming ten laatste op maandag 13 februari 2012. De deken zullen hieromtrent nog meer informatie krijgen.

Het strekt tot aanbeveling al voor het begin van de zomerperiode mensen aan te spreken. Ervaring leert dat negen of vier avonden (nog ongeacht de stage) vrij houden geen evidentie is. Spreek meteen voor beide taken mensen aan. Zo kan men als volledige equipe starten.

Al een eerste keer samenkomen met de plaatselijke equipe

Eens de oriëntatiegesprekken achter de rug is het zinvol om met de kandidaten alvast een eerste keer samen te komen, zelfs al loopt de cursus nog niet. Al was het maar om kennis te maken, verwachtingen uit te spreken, een verdere verloop op te zetten, af te spreken hoe men samen naar de vormingsavonden gaat (vervoer), enz. In de equipe zitten trouwens niet alleen cursisten, ook andere betrokkenen sluiten aan: pastoors, kosters, koorleiders, acolieten,...

De cursus(sen) zelf

Eens de cursus start, is het vooral van belang de bijeenkomst van 5 maart 2012 in het oog te houden. Die avond is bestemd voor de cursisten van beide opleidingen, voor hun pastorale verantwoordelijken en voor de equipeleden die geen cursisten zijn.

Na de cursus

Eens de cursus(sen) beëindigd – 8 oktober 2012 is er een slotbijeenkomst voor hen die de liturgische vorming volgden – is het wachten op een mandaat van de bisschop. Het zou goed zijn als de kerkgangers aansluitend bij een zondagsviering kunnen vernemen van het bestaan en de werkwijze van de equipe. Die lancering gebeurt best tegelijk via de vieringen in het dekenaat, via de dekenale bladzijde van Kerk en Leven, de website, enz.

Naargelang de noden die zich nog zouden stellen, kan nadien een aanbod van navorming volgen. Afhankelijk van de interesse kan eventueel ook een nieuwe editie gepland worden.

PRAKTISCH

Een schematisch overzicht bij de nieuwe vormingsreeksen en een omschrijving van de verschillende vormingsavonden zijn te vinden in een kleine brochure. Die kan op vraag toegestuurd worden of geraadpleegd worden via www.ccv.be/gent

Meer informatie is ook te bekomen via dieter.van.belle@ccv.be (09 235 78 52), cursusbegeleider *opleiding uitvaartliturgie* en via marc.peersman@ccv.be (09 235 78 67), cursusbegeleider *pastorale zorg voor wie rouwt*.

DIETER VAN BELLE
(diocesane werkgroep uitvaartliturgie en rouwzorg)